

ДИНАМИКА НА ПРОМЕНИТЕ В СФЕРАТА НА ЕНЕРГИЙНАТА СИГУРНОСТ В ЧЕРНОМОРСКИЯ РЕГИОН

проф.д.ик.н. Нина Дюлгерова

Независимо от многобройните анализи, прогнози и различни сценарии, Черноморският регион продължава да бъде един от активните обекти на въздействие в разнообразния спектър на промените. Процеси, които в края на миналото столетие и в първите години на настоящето, се развиваха за няколко години, то през 2010 г. динамиката компресира времето на модификация в Черноморския басейн. Това се отнася както за държавите, в които протекоха „цветните революции“ като Украйна, Грузия и далечен Киргизстан, съпроводени с атентати в Русия (Москва), Дагестан (Махачкала), Ингушетия (Карабулак) така и за субекти, извън постсъветското пространство като България, Румъния, Турция.

Засилващите се тенденции към превръщането на Черноморския регион в основен елемент от бъдещите енергийни диверсификационни проекти очертават и нюансите в дипломатическата и политическата игра. Тя вече не се ограничава само в руслото на познатия триъгълник ЕС-Русия-САЩ и страните в региона като част от политическата конфигурация. Новината за сключено споразумение между Иран, Турция и Бразилия за доставка на нискообогатен ирански уран в Турция в замяна на ядрено гориво за реактор на Техеран, е необоримо доказателство за глобализацията, в която географските ширини не са препятствие за съюзи и очертаващи се стратегии.

Промените, предизвикани от цветните революции в Грузия и Украйна преформатират алтернативите за нови геополитически конфигурации в Кавказката буферна зона. Във времето на увеличаваща се зависимост от стратегически суровини и засилващото се значение на

Черноморско-Каспийското пространство в плановете на регионалните и глобалните актори, моделите на участие на местните играчи се мултиплицират през призмата на мотивираните, но зависими от конюнктурата, амбиции. Те обаче са подчинени на два основни, взаимнозависими фактора, определящи настоящите акценти на кавказкото, а като цяло и на черноморското присъствие в геополитическите и геостратегическите проекции – оспорвания интегритет на южнокавказките държави и балканския му вариант (Косово), както и контрола над находищата на енергоресурсите и техните транспортни маршрути.

Процесите в Черноморския регион се развиват в две направления в областта на енергийната сигурност – промяна в политическата конфигурация в черноморската част на постсъветското пространство и в паралелна серия от политически совалки, споразумения и декларации в другите крайбрежки държави, свързани по-голяма или по-малка степен с енергийните диверсификационни проекти. Тези направления са подчинени на тенденциите, които определят темповете на развитие на икономическата и финансовата криза в регионален и глобален план. Въздействие оказва също така и ограничените, а може би разширяващи се възможности на Русия да утвърди гъвкавото си монополно присъствие в газовите пазари на Европа.

Тези обединяващи усилията и амбициите на участниците в борбата за надмощие в Черноморския регион фактори са ефикасен сегмент от сложната структура на промяна в демократизиращите се общества.

Битката за надмощие в района е динамична, безкомпромисна и трудно предсказуема. Всеки един от участниците в тази „голяма игра” използва богат арсенал от средства, осигуряващи предимство в сложния възел от проблеми, Обществата в Черноморския регион (основно тези от постсъветското пространство) са в капана на чуждите амбиции и плановете.

Трудно е в тези условия да се изграждат демократични структури и институции и да се налагат принципите на доброто управление.

През последните месеци започват да се очертават контурите на геоенергийната карта в Черноморския басейн, обвързана със стабилността на териториите и границите на транзитиращите газ държави.

Победилият през февруари 2010 г. на президентските избори в Украйна Виктор Янукович за по-малко от половин година съумя да възстанови руско-украинските отношения в руслото на кремълските интереси – продължаване на престоя на руския черноморски флот в Севастопол до 2042 г., определяне на демаркационна сухопътната граница между двете държави и в други, изгодни за Москва области. Киев също така получи сериозна отстъпка на цените на газа за украинския пазар. Последните документи, подписани на 17 май 2010 г. от президентите на двете държави в Киев очертават и единната им позиция по ключови европейски въпроси – за усъвършенстване на европейската сигурност, за урегулиране на приднестровския проблем и за сигурността в Черноморския регион.

Откриването на абхазко посолство в Москва утвърждава тенденцията към историческия нов/стар формат на политико-дипломатическо общуване засега с Абхазия, а на по-късен етап и с Южна Осетия – държави-сателити, оцеляващи, но и утвърждаващи своето съществуване покрай неоспоримия силен съсед. Това е и гаранция за Москва, че буферни зони на нейните кавказки граници няма. По този повод, предвид промените, които настъпват през 2008 г. в Косово, Абхазия и Южна Осетия трябва да се преосмисли и съдържателната характеристика на термина „замразени конфликти“. Той вече трудно може да бъде прилаган към зоните на напрежение в Черноморския регион. Преди този термин се използваше с лекота както към Косово, така и към Приднестровието – Молдова, Южна Осетия, Абхазия - Грузия и Нагорни Карабах, Азербайджан. След

февруари 2008 година с обявяването на независимостта на Косово, с признаването на независимостта на Южна Осетия и Абхазия след августовските събития от с.г., независимо, че количественото съотношение на признание на Косово и на тези две републики е драстично в полза на Косово, той вече е неприложим еднозначно на Балканите и в черноморското постсъветско пространство. Терминът, който очертава адекватно процесите в тези региони, е „проблемни зони на сигурността”, с две подгрупи –признати държави и „замразени конфликти”. Групата райони вече се разделя на две – Косово, Южна Осетия и Абхазия от една страна, а от друга – Приднестровието и Нагорни Карабах. Първата група са държави, чиито суверенитет е международно признат, а тяхното съществуване е важен елемент в Черноморската схема на сигурността. Косово продължава да е препъни камъкът за членството на Сърбия в европространството. Нещо повече, в политическото и публичното пространство все по-често се споменава, че нейната европейска съдба трябва да бъде предшествана от членство в НАТО и то обвързано със съдбата и бъдещето на Косово. Този процес придобива по-конкретни очертания след юли 2010 г., когато Международният съд в Хага призна законността на косовската декларация за независимост и обяви, че тя не противоречи на международното право. Следващата стъпка в утвърждаване на Косовската държава е приетата през септември 2010 г. нова резолюция, приета от Общото събрание на ООН, в която отсъства искането на Сърбия да осъди декларацията за независимост на Косово, признава се решението от юли с.г. на Международния съд в Хага и се приветства готовността на ЕС "да улесни диалога между страните"¹. Двата документа са поредния етап в очертаването на новите

¹ United Nations acknowledges Kosovo independence legal. By The Associated Press. September 10, 2010

http://www.albertalocalnews.com/reddeeradvocate/news/world/United_Nations_acknowledges_Kosovo_independence_legal_102644104.html

международноправни принципи и рамки, които засилват възможността за по-нататъшното реструктуриране на регионалното и глобалното пространство. Едва ли политическите декларации и уговорки за уникалността на Косовския казус ще бъдат препятствие за решаването на други подобни процеси в различните точки на земното кълбо. Доказателство за това са паралелните (не толкова в международноправен аспект, колкото в междудържавен) процеси, които утвърждават Абхазия и Южна Осетия като част от Руската Федерация. Върху засилващата се политическа, икономическа и военна консолидация в триъгълника Москва, Сухуми и Цхинвали едва ли ще окаже влияние започващото на 13 септември 2010 г. в Международния съд на ООН в Хага разследване по иска на Грузия срещу Русия. В него Руската Федерация е обвинена в провеждането на етнически чистки и нарушаване на Международната конвенция от 1965 г. за ликвидиране на всички форми на расова дискриминация². За пореден път се наблюдава екстраполиране на балканските процеси върху кавказките. Кавказкият синдром следва балканският, което предопределя увеличаващата се международноправна документация, засилващата се политическа риторика, както и дипломатически совалки и договаряния. Отново казусът „признати държави” се превръща в своеобразен филтър за поредното ситуиране на държавите в подвижния сектор на енергийната сигурност в Черноморския регион. Още повече, че в подсистемата „замразени конфликти” на „проблемите зони на сигурността” процесите също се развиват динамично в двустранен и многостранен план.

В Приднестровието и Нагорни Карабах тези процеси са тясно преплетени с тенденции не само в постсъветското пространство, но и извън територията на бившия Съветски съюз.

² Международният съд ООН начнет рассматривать иск Грузии против России <http://www.rian.ru/world/20100913/275055670.html>

Еволюцията в решаването на въпроса за Приднестровието е силно зависима от засилващите се тенденции към сближаване между официалната власт в Молдова и Румъния, където всяка една от тях преследва собствени цели, които рядко са в унисон с препоръките на Брюксел, Вашингтон или Москва. В този контекст се търси обяснението за ескалацията в двустранните отношения между Румъния и Русия от края на август 2010 г. В основата на конфликта са отправените обвинения на румънския президент Т. Бъсеску за окупацията на Молдова (Приднестровието) от Руската Федерация, чиято ответна реакция бяха обвиненията срещу румънски дипломат в Москва в шпионаж³. Това е илюстрация на многопластовите процеси, които обвързват в динамична симбиоза амбициите на Букурещ за контрол (и защо не в близко или далечно бъдеще присъединяване на части или цяла Молдова), противоречивите сигнали от Кишинев, ориентиран към търсене на собствена визия, освободена от Русия и неподвластна на Букурещ, както и стремежа на Москва към дистанциран контрол върху европейското постсъветско пространство. В тази пъстра картина неминуемо присъства и новата политическа конфигурация в Киев, чиито представители с бързи темпове се стремят да отвоюват загубените по времето на „оранжевия период“ позиции на Украйна в тази част на Черноморския регион.

В Нагорни Карабах проблемите са зависими от един много широк спектър от акценти – процесите в Иран, Турция, Азербайджан, Армения със сериозен енергиен привкус. Това се отнася за отношенията Армения-Турция със засилващата се тенденция към сближаване, но с прекалено много препятствия, които имат своите исторически корени. Проблемите

³ Россия осудила высказывание Т.Бэсеску об оккупации Молдавии. 20.08.2010.
<http://top.rbc.ru/politics/20/08/2010/453589.shtml>

кореспондират и с непроменените амбиции на Турция да използва максимално газопровода „НАБУКО” за свои цели. Анкара продължава да отстоява искането си Азербайджан да продава газа на Турция, а Турция да решава на какви цени ще я препраща към Европа. От друга страна Баку продължава да отстоява позицията си за Нагорни Карабах като част от азербайджанската територия, в противовес на засилващите се колебания в позицията на Анкара. Не трябва да се забравя и Иран и неговата нарастваща настойчивост в утвърждаване на ядрената си програма, която предизвиква силни политически и дипломатически акции от страна на САЩ, на Русия и на заинтересованите държави в региона. От значение е още един елемент, свързан с Армения. През май 2010 г. Парламентът на Армения ратифицира споразумението за Колективните сили за оперативно реагиране на Организацията на Договора за колективна сигурност, споразумение прието на 14 юли 2009 г. на среща на лидерите на държавите-членки на ОДКС в Москва. Все повече се утвърждава усещането за реалност на думите на руския президент Медведев от февруари 2009 г., че тази организация е аналог на НАТО.

Пореден опит за промяна на Нагорно-Карабахския казус в полза на Еревен е ексалацията на напрежението по границата между Нагорни Карабах и Азербайджан, представено в писмо на арменския посланик в ООН до Общото събрание на Организацията като азербайджанска агресия⁴. Паралелно с този документ в Общото събрание на ООН е депозирано и писмо на азербайджанския посланик към Световната организация, което дава по-достоверна и аргументирана картина на

⁴ Letter dated 2010/08/13 from the Permanent Representative of Armenia to the United Nations addressed to the Secretary-General. UN, 18 Aug. 2010.
http://unbisnet.un.org:8080/ipac20/ipac.jsp?menu=search&aspect=power&npp=50&ipp=20&spp=20&profile=bib&ri=Ø&index=.UD&term=a*&index=.AT&term=Protracted%20conflicts%20in%20the%20GUAM%20area%20and%20their%20implications%20for%20international%20peace,%20security%20and%20development&uloper=>&ullimit=2003#focus

провокациите по граничната линия с Нагорни Карабах⁵. Нагорно-Карабахският казус продължава да съществува в границите на контролираното гранично напрежение и непрекъснатите политически консултации, дипломатически срещи и неизменни резолюции на ООН, утвърждаващи териториалния интегритет на Азербайджан.

Друг въпрос е ескалацията на атентатите в Ингушетия и Дагестан, но те са част от сценарий, ориентиран към дестабилизиране на руския северен Кавказ, подобно на процесите, които бяха характерни за периода на т.нар. „второ разпадане на СССР“. Продължаващите атентати в кавказките територии на Руската Федерация очертават засилващата се скала на напрежение, което обаче не променя тенденцията към утвърждаване на руското политическо влияние и контрол върху кавказките територии.

През първата половина на 2010 г. се затворя кръгът, отворен през есента на 2003 г. с „революцията на розите“ в Грузия. За почти две години (до 2005 г.) чрез промяна на политическия елит в Тбилиси, Киев и Бишкек, както и чрез атентатите в Ингушетия, Дагестан и в столицата на Русия се утвърди тезата за „второ разпадане на СССР“. С процесът, започнал от февруари 2010 г., който ще продължи и през следващите месеци, Москва възстановява политическото и военното си присъствие в черноморското постсъветско пространство.

Последната година от първото десетилетие на 21 век преминава през динамика и в руско-турските и руско-българските отношения. Спектърът

⁵ Letter dated 2010/08/06 from the Chargé d'affaires a.i. of the Permanent Mission of Azerbaijan to the United Nations addressed to the Secretary-General. UN, 10 Aug. 2010. http://unbisnet.un.org:8080/ipac20/ipac.jsp?menu=search&aspect=power&npp=50&ipp=20&spp=20&profile=bib&ri=Ø&index=.UD&term=a*&index=.AT&term=Protracted%20conflicts%20in%20the%20GUAM%20area%20and%20their%20implications%20for%20international%20peace,%20security%20and%20development&ultype=PD01&uloper=>&ullimit=2003#focus

на взаимоотношения е достатъчно широк, но въпреки всичко той е подчинен на енергийната тема, главно в газовата и ядрената сфера.

През последните две години Турция натрупа много дивиденти от активната си многовекторната политика. Доказателство за това са сключените през май 2010 г. споразумения с Русия, с Гърция, с Иран и Бразилия. С другите държави, извън Гърция, Анкара чрез подписаните договорености засилва акциите си в бъдещото енергийно позициране в Черноморския регион. Доказателство за това е строителството на ядрена централа с руско участие в района на Аккую, Южна Турция, както и в потвърденото от Анкара съгласие за преминаване през нейни териториални води на газопровода „Южен поток”. В диалога Анкара-Атина проблемите остават независимо от общо 21-те споразумения, подписани в рамките на майската визита на турския премиер Ердоган. Актуални са все още противоречията по спора в Егейско море, за нарушаването на въздушното пространство и кипърския въпрос. Това едва ли са въпроси, които в близкото бъдеще могат да бъдат решени, за да се отстоява тезата за началото на „нова ера” в турско-гръцките отношения.

В София колебанията, но най-вече неяснотите в регулирането и адекватното финализиране на българското участие в „Южен поток”, предизвикват вече досада и учудване както в Русия, така и в другите държави-участници в строителството на газопровода. Едва ли се нуждае от коментар съдбата на АЕЦ „Белене”. Продължава да е актуален въпросът дали българската страна има ясна енергийна политика, която да не се ограничава в безмислени политически декларации, които много бързо се променят или опровергават. Все повече във времето се отдалечава очертаващата се в началото на 2009 г. ясна визия за реални шансове България да е един от водещите елементи в транзитиращата енергийна схема.

Динамиката в Черноморския регион, която в повечето случаи е обвързана с енергийните диверсификации, може да се окаже лош съюзник на българските интереси. Те продължават да се лутат в сложните лабиринти на вътрешнотополитическо и финансово позициране, което в този век на промени едва ли е гаранция за бъдеща стабилност. Може да се окаже, че тактическата вътрешна победа е пирова победа, а не стъпка към стратегическата.

В Черноморско енергийно ситуиране продължава да преобладава конюнктурния интерес на малките държави и стратегическото надмощие на силните регионални играчи.

* * *

Енергийното реструктуриране в Черноморския регион преминава през цялостното формиране на регионалните и субрегионалните конфигурации, в които като основен елемент се очертават динамичните процеси в проблемните зони на сигурност в постсъветското пространство, главно в Кавказ и на Балканите (основно в Косово). В края на първото десетилетие на XXI век проблемите на суверенитета и легитимността се превърщат в съществен елемент на енергийната сигурност на Черноморския регион като своеобразен гарант за стабилността на транзитиращите нефт и газ коридори от Евразия към Европа. Засилващата се дихотомия между политическа стабилност и енергийни диверсификации очертава новата рамка на сигурността в Черноморския регион.

През следващите месеци ще продължават да ескалират политическите диалози, дипломатическите демаршове и икономическите договаряния. Те обаче няма да променят тенденцията към руско-турско сътрудничество в областта на енергийната диверсификация, възстановяване на военно-политическото консолидиране в северното Черноморие и високата степен на мобилност в останалата част на

Черноморския регион в търсене на относителна стабилност в сложния триъгълник на глобалните субекти Брюксел-Вашингтон-Москва.